

DESCARTES'ÇI YÖNTEM ve BUNUN GETİRDİĞİ SORUNLAR

Ahmet Ulvi TÜRKBAĞ*

“... birincisi bu ilkeler çok açıktır; ikincisi bu ilkelerden diğer tüm şeyler çıkarılabilir...”¹

“Bunlar, maddesiz ya da fizik ötesi nesnelere kullandığım ilkelerdir, bu ilkelerden de açıkça fizik nesnelere ilkelerini çıkarıyorum...”²

“İlkelerden çıkaracağım tüm şeyleri kanıtla gösterebilmek için, aynı zamanda matematikte benimsenmeyen hiçbir ilkeyi fizikte de kabul etmiyorum: Aslında bu ilkeler de yeterlidir, çünkü doğa olayları onlarla açıklanabilir.”³

Yöntem (metod) sorunu düşüncenin en temel sorunudur. Çünkü düşünce onunla kendini bir kalıba sokmakta, kendisine biçim kazandırmaktadır. Bu biçim ona arzuladığı kesinliği, başkalarının onanmayı yani saygınlığı getirecektir. Düşüncenin tutarlılığı, doğruluğu kabul edilmiş öncüllerden yine doğru çıkarım yollarıyla elde edilmiş olması, o düşüncenin içeriğinin de kesin doğruluğunun kanıtı olacaktır. Bu nedenle her düşünce-zihinsel ürün- içeriğinin doğruluğunu ileri sürerken zorunlulukla yöntemin güvenilirliğine dayanacaktır. Bu saygınlık gereksiniminin dışında, bilgi adını hak etmek isteyen zihinsel ürünler iki yönden yöneme gereksinirler: öncelikle bilgiye ulaşma yolu olarak; ardından elde edilen bu bilginin doğruluğunun, kesinliğinin bir denetim ve güvencesi olarak. Sonuçta bilgi ile yöntem arasında çok sıkı bir bağlantı olduğu açıktır.⁴ İşte bu gerçeği gören Descartes, işe belirli bir yöntem kurmakla başlamıştır. Ancak, belki de Descartes'in herkesten çok bu çabaya geresinimi vardı. Çünkü o, hem kendinden önceki skolastik düşünüş biçimini yadsıyor hem de Renaissance'ın coşkulu systemsizliğini benimsemiyordu. Dahası yalnızca eskilerin bir yinelemesi de olmak istemediğinden Renaissance'la ortaya çıkan antik Yunan'ı da eleştirmeksizin kendine mal etmesi düşünülemezdi. Yani filozof, gerek içinde bulunduğu koşullar (skolastiğin saygınlığını kaybedip, Renaissance'ın sağlam ve sistemli bir bilgi kuramaması); gerekse verdiği kişisel karar dolayısıyla (kesin ve doğru bilgiye ulaşmak), öncelikle bir yöntem bulmak zorundaydı. Ancak, nasıl bir yöntem? İşte bu çalışmanın da saptamak istediği, bu sorunun yanıtından başkası değildir.

* Yardımcı Doçent Dr. İ. Ü. Hukuk Fakültesi, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi.

¹ DESCARTES, Rene., Felsefenin İlkeleri, Çev. Mesut Akın, 3. Bası, Say Yayınları, İstanbul 1992 s. 40.

² DESCARTES R., İlkeler s. 41.

³ DESCARTES R., İlkeler s. 156.

⁴ TİMUÇİN, Afşar., Descartes Felsefesine Giriş, Kuram Yayınları, İstanbul 1980, s. 61.

Descartes gibi adı yöntemle birlikte anılan ve en tanınmış yapıtı kısaca Yöntem Üzerine Konuşma olan bir düşünürün yöntemini tanımlamak ve açıklamak çok kolay olmalıdır. Yani Descartes'ın yöntem nedir sorusuna verilecek çok açık bir yanıtı sahip olmalıyız.

Ancak durum hiç de düşünüldüğü gibi değildir. Descartes'ın yöntemi belki de düşüncesinin en çok tartışılan, en farklı anlamlar verilen ve en çok övüldüğü ya da yerildiği bölümüdür. Kartezyen yöntemin doğru biçimde saptanması oldukça önemlidir. O'nun yöntemine verilen belirli bir anlam Spinoza ve Leibniz gibi iki büyük düşünürü yaratmıştır. Bu iki ad Descartes'ın yöntemi olduğunu düşündükleri geometrik yöntemle Etik ve Monadoloji gibi iki önemli yapıtı ortaya koymuşlardır. Ayrıca Leibniz geometrik yöntemle bir siyasal propoganda hazırlamış ancak başarısız olmuştur⁵. Bu bağlamda Descartes'ın çağdaşı olan geometrinin insanlara "Tanrı'nın bahşetmekten mennun olduğu tek bilim"⁶ olduğunu söyleyen Hobbes'a da değinilmelidir. Hobbes geometriyi felsefenin kurtuluş yolu olarak görmektedir.

"Cicero'nun onlar hakkında söylediği şu söz ne kadar doğrudur: Filozofların kitaplarında bulunanlardan daha saçma birşey olamaz. Bunun nedeni açıktır. Çünkü onlardan bir teki bile, muhakemesine, kullanacağı adların tanımlarından veya açıklamalarından hareketle başlamaz; ki bu sadece geometride kullanılmış olan bir yöntemdir ve işte bu nedenle geometrinin sonuçları tartışılmaz kesinliktedir"⁷.

Yukarıdaki adlara bir de Bergson'u eklemek olasıdır. O'da Kartezyen yöntem için aşağıdaki açıklamayı getiriyor:

"Böylece... geometri ile metafizik bir araya gelmiş, nerede ise birbirinde erimişti. O'nun felsefi mekan kavrayışı, ona analitik geometrinin keşfini ilham etmiştir. Tanrının sıfatlarını gözden geçirirken dalgalar (-girdaplar) nazariyesine ulaşmıştır"⁸.

Acaba Spinoza, Leibniz, Hobbes ve Bergson; Descartes'ın yöntemini yanlış mı anlamışlardır? O, belirli temel ilkelerden çıkarılarak ve doğru bir akıl yürütmeye varılacak sonuçların en az bu ilkeler kadar doğru ve gerçeklikle örtüşür nitelikte olduğunu tam olarak kabul etmekte midir? Bu başlığın girişindeki İlkeler'den yapan iki aktarma bunu böyle olduğu konusunda güçlü bir kanaat uyandırmakta o'na rağmen iş sanıldığıınca basit değildir.

Yönteminin bu yorum biçimi Descartes'ın sıkça eleştirilmesine yol açmıştır. O'nun gerçeklikle bağlantısız dogmatik bir filozof olduğu savlanmıştır. Örneğin yönteminin, 'bilimlerden gerçeğe ulaşmak için bir yöntem' değil (Yöntem Üzerine Konuşma'nın uzun adı), yalnızca bir yöntem olduğu⁹ ve bireysel sınırlar içinde kaldığı belirtil-

⁵ REE, Jonathan., Descartes, Allen Lane -A Division of Penguin, Books Ltd., London 1978, s. 32.

⁶ HOBBS, Thomas., Leviathan, Basil Blackwell, Oxford 1946 s. 21 Çevirilerde Türkçe baskı kullanılmıştır ancak atıflar özgün metne yapılmıştır.

⁷ HOBBS T., s. 27.

⁸ DESCARTES, Rene., Aklın İdaresi İçin Kurallar, Çev. Mehmet Karasan, M. E. B. yayınları, İstanbul 1962, (Açıklamalar) s. 148.

⁹ KEARNS, E. J., The Most Important Thinkers and the Climate of Ideas in Which They Worked, Manchester University Press, Great Britain 1982. 10) KEARNS E. J., s. 43.

miş. Descartes'ın bilginin kesinliğinin psikolojik kanıtı saydığı açık ve seçik fikirlerin duyum verileri değil de 'aksiyomatik' doğrular olduğu ileri sürülmüştür.¹⁰

Bu konuda sağlıklı bir karara varabilmek için Descartes'ın yöntem başlığı altında nelerden söz ettiğine bakmak gerekir. Konuşma'nın ikinci bölümü bu konuya ayrılmıştır ve 4 temel ilkenin varlığından söz edilmektedir. Bunlar: apaçıklar dışında hiçbir şeyin doğruluğunu kabul etmemek, sorunu kolay uğraşılabilmesi için bölümlere ayırmak, en basit ve kolay olandan karmaşıklara doğru bir sıra izlemek, sayış ve yinelemeler yapmak biçiminde özetlenebilir¹¹. Bu yöntemin özellikleri de: Kesinlik (yanlış içermiyor), kolaylık, verimlilik (kademeye ilerliyor) ve bilgeliktir (düşünceyi bilime götürüyor)¹².

Ancak Descartes'ın yöntemle ilgili getirdiğinin bunlarla sınırlı olmasına olanak var mı? Bu anlattıkları bilimsel bir yöntemi deyimlemek için yeterli mi? Dahası o yönteminde analitik mi yani, sunduğu yöntem bilmediğimize ulaştıran, yenilik getirici bir buluş yöntemi mi? Yoksa yalnızca bildiklerimizi düzenleyip değimlememize yarayan sentetik bir yöntem mi? Son olarak da rasyonalist diye adlandırılan Descartes'ın 'deney ve gözlem'e bakış açısı ne? Tüm bu soruları belirli bir ölçüde yanıtlamadan O'nun yöntemiyle ilgili yargıya varmak doğru değildir.

Öncelikle Descartes Felsefenin İlkeleri'nde¹³; ilk ilkelerden yola çıkıp herşeyi bunlardan çıkaracağını söylüyordu. Ancak ilk ilkeler ileride değineceğimiz gibi iki tane: Cogito ve Tanrı'nın varlığı. Bu iki ilkedden a priori ile aynı yapıtta ele alınan gezegenlerin güneşten uzaklığı, güneşin maddi yapısı, kuyruklu yıldızlar ya da mıknaatılar ve durgun elektrik vb. çok somut konular ve bunların ayrıntıları nasıl olup da üretilecektir¹⁴. Oysa filozofun böyle bir niyeti yoktur. Descartes burada yalnızca, tüm kuşkuçulara karşı doğal düzeni, içinde yaşayıp bilgi edineceğimiz dünyayı ve temel fizik yasaları güvenceye almak için Tanrı ve Cogito'yu kullanmaktadır. Yoksa onlardan realiteyle doğrudan bağlantı kurmaksızın akıldan -a priori- sonuçlar çıkaracak değildir.

Bu konuda dikkat edilmesi gereken *ikinci* nokta ise, tamamı skolastik düşünceye karşı oldukları için tümdengelimde de karşı olan çağdaşlarınca Descartes asla a priori'ci ya da tümdengelimci olarak eleştirilmemesi ancak, varsayımsal olmakla suçlanmasıdır¹⁵.

Üçüncüsü Descartes'ın yazışmalarının %90'ı bilimsel konulardadır ve deneysel çalışmalarını anlatır. Bu mektupları yazan uygulamacı bir kişiliktir, kendisi bundan farklı olabilir mi¹⁶? Yani yazışmalarında böyle bilimsel bir kişilik sergileyen Descartes'ın fildişi kulesinde hiç görmediği dünya üzerine düşünceler üreten soyut bir filozof olması pek olası değildir.

Bu noktada onun deney ve gözleme olan yaklaşımını da sorgulayabiliriz. Günümüze değin Descartes'a özellikle İngiliz deneyciliğinin getirdiği eleştiriler oldukça

¹⁰ KEARNS E. J., s. 47.

¹¹ DESCARTES R., Metod Üzerine Konuşma, Çev. Mehmet Karasan, M. E. B. Yayınları, İstanbul 1989, s. 20-21.

¹² DESCARTES R., Kurallar (Açıklamalar Bölümü) s. 157.

¹³ Bkz. yukarıda s. 172

¹⁴ PARKINSON, G. H. R. (Ed), Routlage History Of Philosophy Renaissance And Seventeenth-Century Rationalism, Vol. 4, Routlage, London 1993, "Descartes: Methodology" ss. 167-200, Gaukroger S., s. 168.

¹⁵ PARKINSON G. H. R. (Ed), Gaukroger S., s. 170.

¹⁶ PARKINSON G. H. R. (Ed), Gaukroger S., s. 170.

serttir: Onun araştırmalarında bireysel tatmin ilkesini esas aldığı, gözlemlerinde gevşek, olguları araştırmaktan çok kavramlaştırmaya hazır olduğu ve deneysel değil kavramsal doğruluğu aradığı belirtilmiştir¹⁷. Ayrıca önyargınlık, acelecilik (örneğin Harvey kalbin bir pompa olduğunu söylerken Descartes ısı merkezi olduğunu savlamıştır) bunlara eklenebilir¹⁸.

Yukarıdaki savların gerçeklik paylarını saptamak için konuyu çeşitli açılardan ele almak gerekir. Öncelikle Descartes'ın gözlem ve deneyle ilgili deyimlerine bakabiliriz. Konuşma'da bilgisini arttırmak için daha pek çok deney yapmaya gereksinimi olduğunu bu konuda devletten de yardım göremediğini söylüyor¹⁹. İlkeler'in başında yer alan Prenses Elizabeth'e yazdığı mektupta: "deney ve akılla kesin olarak bilmediğim hiçbir şeyden söz etmeyeceğim"²⁰ diyerek yaşamında en çok değer verdiği insana, yazdıklarının güvenilirliği konusunda deney ve akıl gibi iki tanık gösteriyordu. Dahası İlkeler'de: "deneyimle belirlemiş olmamıza karşın"²¹ gibi deyimler vardır.

Ayrıca o, anatomi ile ilgili araştırmalarda civciv ve dana ceninleri üzerinde yaptığı gözlemleri çok ayrıntılı biçimde anlatmaktadır²². Descartes'ın konuyla ilgili yaklaşımlarını gösteren deyimler bunlarla sınırlı değildir, dahası filozof, optikle ilgili pek çok deneysel bulguların öncüsü ve bazı yansıma yasalarının bulgularıdır²³. Kendisi: "aslında bütün evrende (in natura universa) saf fizik nedenlerden yani bütünüyle zihin ve düşünceden bağımsız nedenlerden başka bir şey göstermeye gerek yok"²⁴ demektedir.

İyi ama tüm bunları söyleyen Descartes'ın yukarıda belirtilen eleştirileri almasının nedeni nedir? Doğallıkla Filozofun bu eleştirileri haklı kılmaya da onlara yol açacak bazı eksikleri vardır. Onun temel eksikliği sonuçları aceleci biçimde rasyonelleştirmesi ve doğrudan sonuçların ötesinde, yani deneyin ya da gözlemin dolaylı desteklemediği sonuçlar çıkarmasıdır. İşte bu nedenle yaptığı tüm gözlem ve deneylere rağmen o, kavram düşkünlüğü ile eleştirilmiştir. Bununla birlikte vurgulanması gereken nokta, Descartes'ın hiçbir zaman deney ve gözlemin karşısında yer almadığı ancak aceleciğilinin kurbanı olduğudur. Yani o, deney ve gözlem konusunda bilimsel çalışmanın gerektirdiği sabrı gösterememiştir.

Dördüncü olarak, Descartes'ın tümdengelimci küçümser bir bakışı vardır. Aristotasiyasını yadsır ve onun öncüllerinin ötesine asla geçemeyeceğini belirtir.²⁵

"Diyalektikçilerin... kıyaslarında (tasım) çıkardıkları hakikati daha önce bilmeden doğru bir neticeye götürecek kurallara uygun hiçbir kıyas teşkil edemediklerini görmek lazımdır... böylece hakikati aramak isteyenlere bayağı diyalektiğin (yani mantığın) hiçbir faydası yoktur, ancak daha önce

¹⁷ KEARNS E. J., s. 46.

¹⁸ KEARNS E. J., s. 46, 47, 58.

¹⁹ DESCARTES R., Konuşma, s. 77.

²⁰ DESCARTES R., Felsefen İlkeleri, Çev. Mesut Akın, 3. Bası, Say Yayınları, İstanbul 1992, s. 29.

²¹ DESCARTES R., İlkeler s. 39.

²² ADAMS C., s. 25-26.

²³ REE J., s. 43.

²⁴ REE J., s. 43.

²⁵ PARKINSON G. H. R. (Ed), Gaukroger S., p. 170.

bilinen delilleri, bazan kolayca başkasına anlatmaya yarayabilirler.²⁶

Descartes'ın tümdengelimle eleştirilmesi konusuna Kartezyen yapıtlarla skolastik yapıtları yöntemsel açıdan karşılaştırarak da bir açıklık getirebiliriz. Skolastik dizilimde, önce konu sistematik biçimde gözden geçirilir ardından konunun sonsal temelleri sunulur ve bölümlerin konuyla nasıl bağlandığını gösterilir²⁷. Çıkarılan sonuçlar da sisteme uygunluklarıyla onanırlar. Descartes'ın bu biçime en yakın olan yapıtı Felsefenin İlkeleri'dir. Gerçekten de o, bir Optik ya da Meteorlar kadar gözlem ve deneye dayalı değildir. İlkeler'de salt mekanist sistem metafizik temelleriyle sunulur ve deneysel sonuçlar buna uymak zorundadır²⁸. Ancak arada iki önemli ayrılık vardır. İlk önce İlkeler'de deneysel sonuçlar sisteme uygunluklarıyla onanmazlar; saf gözlemsel ve deneysel terimlerle doğrulanırlar²⁹. İkincisi metafizik skolastik gelenekte olduğu gibi sonda değildir yani, bilginin en üst en saygın ve erişilmez bölümünü oluşturmamaktadır. Aksine bir çıkış noktası, bir başlangıç yeri olarak ele alınır³⁰.

Yani Descartes tanımlar, aksiyomlar, postulalar ardından çıkarılan yardımcı önermeler (scolium) ve onlardan çıkarılan sonuçlar ve teoremler biçimindeki klasik geometrik yöntemi diğer bilimlere hemen hiç uygulamamıştır; Mersenne'e yazdığı bir mektupta geometrik yöntemin fizikte işe yaramadığını açıkça söylemiştir. Ayrıca onun bulduğunu savladığı yeni yöntemin geometrik yöntem olması, olası değildir. Çünkü bu yöntem eski Yunan'dan beri bilinip, geometri dışındaki alanlara da uygulanmıştı³¹. Sonuç olarak Descartes yalnızca yeni bulduğu yöntemi Geometri'sine (Metod Üzerine Konuşma'nın önsözünü oluşturduğu Optik, Geometri ve Meteorlar adlı üç kitaptan biri) uyguladı. O'nun geometriye uyguladığı bu yöntem, klasik geometrik yöntem değildi ve bu uygulamayla yöntemin kesinliğini göstermeye çalışıyordu.

Öylese kartezyen yöntem nedir? Bu yöntemin kökeni Platon'a kadar uzanır ve analitiktir. Bu yöntemde hipotezin doğruluğuna ilişkin birşey söylenmeden onun gündeme getirdiği belirli bir şeyin kesin bir doğası olduğu gösterilir; böylece bilinmeyenler birer değişkenle gösterilip incelenebilir³². Yani bu bir analizdir: Değişkenleri adlandırarak, değeri bilinmeyenlere eşitlikler kurarak değer atamaya çalışmaktadır³³. Özetlemek gerekirse, Descartesçı analitik yöntem: Önce karmaşığı salttan ayırmak ve karmaşığı basite indirgemek, sonra karışık fikirleri açık ve seçik olanlarla değiştirmektedir³⁴. Ardından bu yapı tekrar sentezle kurulmaktadır.

Descartes'ın Yaşamı ve Yapıtları Kronolojisi

(Bu tablo Jonathan Ree'nin Descartes adlı yapıt temel alınarak bibliografyadaki diğer kaynakların da yardımıyla hazırlanmıştır.)

²⁶ DESCARTES R., Kurallar, s. 56.

²⁷ PARKINSON G. H. R. (Ed), Gaukroger S., s. 187.

²⁸ PARKINSON G. H. R. (Ed), Gaukroger S., s. 187.

²⁹ PARKINSON G. H. R. (Ed), Gaukroger S., s. 187.

³⁰ DESCARTES R., İlkeler (Adams'ın Descartes'ın Yaşamı ve Yapıtları'ndan naklen) s. 8, 9.

³¹ REE J., s. 32.

³² Descartes'çı analitik yöntem: önce karmaşığı salttan ayırmak ve basite indirgemek, sonra karışık fikirleri açık ve seçik olanlarla değiştirmek bkz. REE J., s. 88.

³³ REE J., s. 36.

³⁴ DESCARTES R., Kurallar, s. 32; Ree J., s. 88.

- 1596 Rene Descartes 31 Mart'ta La Haye Touraine, Poitiers yakınlarında doğdu.
- 1606 Maine'deki Jesuit, La Fleche Kolejine girdi.
- 1617 Prens Nassau'lu Maurice'nin yanında asker oldu. Askerliği sırasında Compendium Musicae'yi yazdı.
- 1619 Askerlik hizmetini bıraktı; geometriye daldı; 11 Kasım'da ünlü üç rüyasını gördü ve Olympic'yi yazdı.
- 1623 Kendisini sabit bir gelirle güvenceye almak için Fransa'daki mallarını sattı.
- 1626 Optik konusunda çalıştı; yansıma yasasını buldu.
- 1622 Chandoux'la Paris'te buluştu; Aklın İdaresi İçin Kuralları yazdı; Optik'i yazmaya başladı.
- 1629 Hollanda'ya yerleşti; "Düşünceler"i yazma amacına yönelik olarak ilahiyat çalışmaya başladı.
- 1631 Geometriye devam etti; "Papus Problemi"ni çözdü; analitik geometri üzerine çalışmaya başladı.
- 1632 "Dünya"yı baskıya hazırladı.
- 1636 Geometri'yi yazdı.
- 1637 Metot Üzerine Konuşma, Meteorlar, Geometri ve Optik'i Fransızca yayımladı.
- 1638 Mekanik Üzerine Denemeyi yazdı.
- 1639 Metafizik Düşünceler'i tamamladı.
- 1641 Metafizik Düşünceler'i 28 Ağustos'ta Cum Approbatione Doktorum (ilahiyatçıların onayını alarak) yayımladı.
- 1642 27 Mart'ta felsefesi Hollanda'da 'gençleri sağlıklı felsefeden uzaklaştırdığı' gerekçesiyle yasaklandı.
- 1644 Felsefenin İlkelerini Latince yayımladı.
- 1647 Metafizik Düşünceleri Fransızca yayımladı ve Bir Programa Karşı Notlar'ı Latince yayımladı. Fransa'ya gezisi sırasında Hobbes ve Gassendi ile barıştırıldı ve Pascal'ı ziyaret etti.
- 1649 Kraliçe'nin çağrısı üzerine İsveç'e yerleşti.
- 1650 11 Şubat'ta Stokholm'da öldü.

Bibliyografya

- ADAM, Charles., Descartes'ın Hayatı ve Eserleri, Çev. Mehmet Karasan, M. E. B. Yayınları, İstanbul 1952.
- ADIVAR, A. Adnan., İlim ve Din, 4. Bası, Remzi Kitabevi, İstanbul 1987.
- AYER, Alfred J., The Central Questions Of Philosophy, Penguin Books, Middlesex 1982.

- COPLESTON, Frederick., A History Of Philosophy, Volume IV DESCARTES TO LEIBNIZ, Burns Oates & Washbourne LTD. London 1958.
- DESCARTES, Rene., Aklın İdaresi İçin Kurallar. Çev. Mehmet Karasan, 2. Bası, M. E. B. Yayınları, İstanbul 1962.
- Metafizik Düşünceler, Çev. Mehmet Karasan, M. E. B. Yayınları, İstanbul 1942.
- Ahlak Üzerine Mektuplar, Çev. Mehmet Karasan, M. E. B. Yayınları, İstanbul 1992.
- Metod Üzerine Konuşma, Çev. Mehmet Karasan, M. E. B. Yayınları, İstanbul 1989.
- Ruhun İhtirasları, Çev. Mehmet Karasan, M. E. B. Yayınları, İstanbul 1991.
- Felsefenin İlkeleri, Çev. Mesut Akın, 3. Bası, Say Yayınları, İstanbul 1992.
- Philosophical Essays, Trns, Laurence j. Lafleur, McMillan Library of Liberal Arts 1988.
- GIBSON, A. Boyce., The Philosophy Of Descartes, Methuen % Co. Ltd., London 1932.
- HAMPSHIRE, Stuart., The Great Ages of Western Philosophy, III THE AGE OF REASON The Seventeenth Century Philosophers, George Braziller Inc., New York 1957.
- HOBBS, Thomas., Leviathan, Basil Blackwell, Oxford 1946.
- HOLLIS, Martin., Invitation to Philosophy, Basil Blackwell, Oxford 1985.
- JASPERS, Karl., The Great Philosophers, Trans. R. Manheim, Harcant, Brace, and World Inc., New York 1966.
- Felsefeye Giriş, Çev. Mehmet Akalın, Hareket Yayınları, İstanbul 1971.
- KEARNS, E. J., The Most Important Thinkers and the Climate of Ideas in Which They Worked, Manchester University Press, Great Britain 1982.
- LECKY, W. E. H., History of the Rise and Influence Rationalism in Europe., Vol. I, D. Appleton And Company.
- PARKINSON, G. H. R. (Ed), Routledge History of Philosophy: Renaissance and Seventeenth-Century Rationalism, Vol. 4, Routlage, London 1993.
- REE, Jonathan., Descartes, Allen Lane -A Division of Penguin, Books Ltd., London 1978.
- TİMUÇİN, Afşar., Descartes Felsefesine Giriş, Kuram Yayınları, İstanbul 1980.